

QUADERNS

FUNDACIÓ JOAN MARAGALL

La inculturació del
catolicisme en la
Renaixença catalana

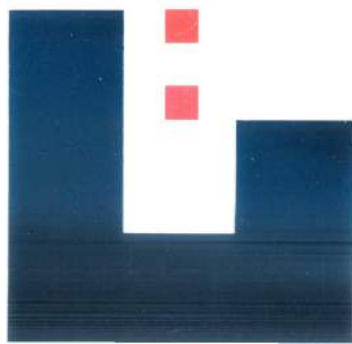
JOAN REQUESENS

---

(14)

1993

Q U A D E R N S

FUNDACIÓ JOAN MARAGALL

La inculturació del
catolicisme en la
Renaixença catalana

JOAN REQUESENS

FUNDACIÓ JOAN MARAGALL
CRISTIANISME I CULTURA

Rivadeneira, 3. baixos
08002 BARCELONA

Editorial Claret

Editorial Claret, S.A.
Roger de Llúria, 5 – 08010 Barcelona
Impres a Liberaf, S.A.
Constitució, 19 – Barcelona
ISBN 84-7263-842-1
Dipòsit Legal: B.: 8.186-1993

ÍNDIX

<i>Presentació</i>	5
1. Renaixença i inculturació	6
2. Una visió històrica del segle XIX	11
3. La fe cristiana	20
4. La catalanitat	23
5. Una tasca apologètica i una reflexió	28

PRESENTACIÓ

Les pàgines següents són la refosa de la primera i última conferència de les cinc que constituïen el curset que amb aquest mateix títol i el nom, afegit, de Jaume Collell, foren exposades a la seu de la Fundació Joan Maragall entre octubre i novembre de l'any de gràcia 1992. Eren el marc introductori i la reflexió final suggerides per les obres i les paraules del canonge vigatà. Ara volen ser, modestament, una mirada a la Renaixença catalana del segle passat, curta en dades i lliure de tels enterbolidors en la mesura que ens és possible, perquè mirant-la des de les nostres premisses puguem entendre un poc més la seva complexitat i, de retruc, ens permetin l'assaig d'una reflexió sobre el concepte i la pràctica que anomenem «inculturació».

No tenim cap pretensió de mot solemne, només la de ser una altra veu que se suma a les moltes que avui parlen per enfocar aquesta mirada sobre el segle XIX i per reflexionar sobre l'experiència personal i social de la fe i de la religió, quan ja som al tombant del XX i la història de Catalunya i la creença cristiana miren també cap al demà.

A l'inici del curset donàrem les gràcies a la Fundació, al seu director en primer lloc, per la confiança que ens mostraren a l'hora d'iniciar aquesta modalitat de reflexió en la línia del seu camí, «cristianisme i cultura». Val a dir que els participants no hi foren espectadors muts, sinó que també hi aportaren valuoses paraules les quals, però, tot i no ser recollides en aquestes pàgines, cal esperar que el vent no les haurà perdudes, ans al contrari, les haurà escampades: tota reflexió en el si d'una societat deixa, poc o molt, la seva saó. Gràcies a ells, també. I les donem novament a la Fundació Joan Maragall en aquesta presentació.

RENAIXENÇA I INCULTURACIÓ

L'abast significatiu de la paraula Renaixença el coneixem, més que no pas per una definició, per una descripció que en el temps té diferents connotacions segons quin estudiós en parli. Tot i ser això cert, hom sol coincidir en l'ús del terme *moviment* com el que millor descriu el pas d'un estat de coses a un altre, com l'acció o obra d'un individu però més aviat ampli grup de persones en una societat que viu conscientment i inconscient uns canvis polítics i econòmics gràcies a la industrialització creixent, més uns canvis de pensament i de percepció estètica gràcies a l'expandiment del romanticisme. En aquesta línia Manuel Jorba ha escrit en el seu estudi sobre la Renaixença: «El concepte no remet a un període sinó a un moviment complex i plural, no reduïble a una única opció cultural, la literària, ni a una única direcció ideològica.»¹ Són les paraules de l'estudiós d'avui, però ja el 1896 Víctor Balaguer parlava d'«hervores y raptos que respondían á sentimientos de gloria, de aspiración, de esperanza y, sobre todo, de independencia literaria», i arribà un dia impensat i inconcret «en que el público, es decir el pueblo, comenzó a tener necesidad de algo. Fué por sentirse ya preparado y predispuesto por todos cuantos le hablaban de Cataluña, de su historia, de su pasado, de sus tradiciones, de sus glorias», i es començà a escriure en català «con cierta novedad», és a dir, romànticament, es crearen tertúlies i vingueren els Jocs Florals, «y así, así fue como se hicieron

---

1. Manuel JORBA I JORBA: «La Renaixença», dins Joaquim MOLAS et alii: *Història de la Literatura Catalana. Part Moderna*, Barcelona, Ariel, 1986, p. 10. «La primera observació que cal fer en començar a dir què ha estat el segle XIX català, és que hi ha més d'un segle XIX; perquè pròpiament parlant diverses manifestacions tenen el seu; i que aquelles manifestacions no sols no foren isòcrones, sinó que unes comencaren i acabaren abans o després de les altres, i que fins tingueren cada una llur durada diferent. Si precisem els límits d'algunes d'aqueixes manifestacions haurem avançat un xic en la comprensió de la cosa complexa a la qual ens referim quan parlem del segle XIX català» (Pere COROMINES: *Interpretació del vuitcents català*, dins *Obres completes*, Barcelona, Selecta, 1972, p. 1.113).

las cosas, así nació y se desarrolló aquel movimiento, obra de todos y no exclusiva de personalidades determinadas».²

Un *moviment* que pas a pas s'encaminava cap a «la defensa de la identitat catalana» en expressió de l'historiador Josep Termes,³ que ben aviat es traduí en els més conscients amb el qualificatiu de catalanista, per la força mateixa de les coses, per la pròpia embranzida que portava de sentiments, aspiracions i esperances malgrat que en un principi «ninguno —escriu el mateix Balaguer— pensaba ir donde las cosas fueron».⁴

Hem esmentat la «industrialització» com un punt de referència interpretador del *moviment*, però aquesta paraula dita i no matisada pot esdevenir un engany encara que també es parli de la burgesia que com a classe dirigent i emprenedora la creava. I és que no pesa tant la quantitat de fàbriques ni compta tant el nombre de burgesos davant el nombre de tota la resta, a l'hora de veure qui i què feia del XIX el segle de la industrialització, com la mentalitat que en ella era emergent i en molts punts coincidia amb la tradicional pagesa.

La Renaixença com a *moviment* vol dir que «amb el temps la situació social y política de Catalunya serà cada cop més diferenciada de la resta de l'estat: el país de la industrialització fou, i aquest n'era el preu, el país del moviment obrer, de la "subversió socialista"».⁵

Catalunya, a sotragades, prenia consciència d'una diferència mirant enllà de l'Ebre i adquiria consciència de personalitat mirant endins. Aquesta lectura de la «industrialització» que respon a les fàbriques i als proletaris que es funden i apareixen en el país, va de bracet amb els canvis de pensament social i polític, filosòfic i artístic; és tot el conjunt que ens permet de parlar d'un *moviment* que té —i repetim les paraules de Josep Termes— un component fonamental en «la defensa de la identitat catalana».

El *moviment* fou, i cosa diferent n'ha estat allò obtingut, o si es vol, el guany que en traguérem, mirant-ho des d'avui. Certament que la Renaixença al Principat i a les Illes, i més feblement al País Valencià i entre l'estany de Salses i les Alberes, no aconseguí de crear cultural-

---

2. VÍCTOR BALAGUER: *El Regionalismo y los Juegos Florales*, [Vilanova i la Geltrú, Instituto Biblioteca-Museo-Balaguer, 1896], p. 171-172, 175, 196.

3. JOSEP TERMES: *Corrents de pensament i d'acció del moviment catalanista*, dins JOSEP FONTANA et alii: *Catalunya i Espanya al Segle XIX*, Barcelona, Columna, 1987, p. 182.

4. V. BALAGUER: *op. cit.*, p. 176.

5. BORJA DE RIQUER: *La vida política catalana, 1856-1989*, dins JOSEP FONTANA et alii: *op. cit.*, p. 23.

ment i política el que anomenem avui, amb paraules del professor Josep Gifreu, un espai nacional de comunicació que tingui com a constituents l'autoreconeixement i l'autoestima de tots els membres que en el seu si es comuniquen, viuen, i el reconeixement i la valoració dels forans, els membres de la resta universal. Un espai que, vulgues que no, existeix en la mesura que té una dimensió política i perviu amb normalitat quan depèn de la pròpia consciència i acció. El moviment fou, i el resultat global avui l'ha vist i l'ha descrit, per exemple, Lluís V. Aracil amb aquesta sentència: «La Renaixença va construir un refugi *dins* una presó.»⁶ Sí. La Renaixença restà a mig fer, i lamentar-nos-en no serveix de res si no en resulta una anàlisi –i propòsit d'esmena– tan serena i valenta com la no sempre prou valorada de Mn. Josep Armengou en el seu assaig *Justificació de Catalunya*.⁷ Al seu contingut remetem.

L'abast significatiu de la paraula «inculturació» demana un aclariment previ. Es tracta d'un mot dels nostres dies. És un mot que sols metodològicament podem aplicar a la mentalitat religiosa de la segona meitat del segle XIX. Per ell entenem la gran idea de la constitució conciliar *Gaudium et spes* del Concili Vaticà II: el món, tota la cultura humana no és l'altra realitat que l'Església hagi de redimir, sinó que és part de si mateixa, ella, la santa i la pecadora.⁸ La realitat altra només és Déu. Crist és salvador, Déu i home, el qui és la realitat tota altra i a la vegada és carn, món, cultura, més exactament encara, cultura jueva d'ara fa uns dos mil anys. Dit altrament: «inculturació» vol dir ser i sentir-se món, cultura humana, essent portadora de la paraula evangèlica en el seu interior.

Joan Pau II ha dit, parlant de la fe, que si «no esdevé cultura és una fe no plenament acollida, no totalment pensada ni fidelment viscuda».⁹ Segons el nostre parer l'afirmació ha de ser més radical encara: és impossible la fe al marge d'una cultura.¹⁰

---

6. Lluís V. ARACIL: *Dir la realitat*, Barcelona, Ed. Països Catalans, 1983, p. 22.

7. V. Josep ARMENGOU: *Justificació de Catalunya*, Barcelona, La Magrana, 1980, p. 187-215.

8. V. José M. GONZÁLEZ RUIZ: «L'«esquema XIII» vint anys després», *Qüestions de vida cristiana*, 116 (1983), p. 65-73.

9. Vegeu el text a Josep M. ROVIRA I BELLOSO: *Fe i cultura al nostre temps*, Montserrat, PAM, p. 142.

10. De fet així ha estat sempre; conscientment o no, totes les manifestacions de fe només han existit en una cultura i, manta vegada, per inconsciència, o per doblegar-se a la diguem-ne línia dominant, no sempre han estat les més humanitzades ni les més humanitzadores.

Substituïm el terme fe per un altre de més genèric, que és de fet el vestit de tota fe: el terme religió, o millor, el fet religiós. I no perdem de vista una qüestió prèvia i elemental: «El fet religiós no es podria expressar si no trobés un llenguatge adequat. Aquest llenguatge adequat és el fet cultural per excel·lència. [...] La cultura ofereix a la religió el seu llenguatge.»¹¹

Inculturació, per tant, és la consciència de l'Església que se sap viva i missionera des de la cultura, ineludiblement. I quan ella esdevé la imatge d'una cultura que es creu d'un altre món, que es considera eterna o simplement que sense crítica viu en la cultura d'una època vella i no pas en les cultures d'avui es converteix, tant si no ho pensa com si no ho vol, en un ghetto, en una romanalla sense força comunicativa.¹²

Entesa així la paraula, res d'això era *in mente* en els cristians del segle passat, comptant a part, potser, escasses excepcions.

La paraula «inculturació» ha esdevingut un mot en el parlar de l'Església catòlica quan la força dels fets, per afebliment de la força profètica, se li ha imposat aclaparadorament: de manera definitiva la cristiandat ja no existeix, ni les brases que en quedaren més ençà de la Revolució Francesa. Aquesta evidència no la tenia la gent d'ara fa cent anys, més aviat hom creia que l'orientació novella que a tantes coses donà el Papa Lleó XIII seria l'inici de la cristiandat moderna.

Per tant, doncs, quan parlem d'inculturació de la fe en les obres d'eclesiàstics o de creients del segle passat, pensarem en un treball missioner entès com un fer retornar la cristiandat amb els seus components més fonamentals –que de fet es reduïen a un principi d'autoritat provinent de Déu, autoritat reconeguda o no, acceptada o no, com a element estructurador de tota la societat–, per dues raons que ja no poden ser les d'avui: salvar una determinada fe religiosa i salvar amb ella una ben concreta cultura, la catalana nascuda del somni un si és no

---

11. Raimon PANIKKAR: «La interpel·lació de l'Àsia al cristianisme», dins V. CODINA et alii: *Teologia i vida*, Barcelona, Claret, 1984, p. 85-86.

12. «Que la vocació d'una fe cristiana és alguna cosa més que una secta en la història de la humanitat», si és que ens la prenem seriosament, ha escrit R. Panikkar (*op. cit.*, p. 91). Fins i tot llegint aquestes paraules des del record dels mots joanètics «vosaltres no sou d'aquest món» (Jn 15,19), l'afirmació és igualment certa perquè tota cultura no és sols adaptació a les seves mancances i negativitats, sinó que també és una negació i superació per fer-la avançar (v. Agnes HELLER: *Sociologia de la vida quotidiana*, Barcelona, Península, 1977, p. 33). En altres paraules: ser el llevat en la massa, ser la crítica de la cultura en la societat. Joan Pau II també ho ha dit així: «Tot és cultura en la vida dels homes» (vegeu aquesta expressió i mitja dotzena més extretes del discurs que féu el 2 de juny de l'any 1980 a la UNESCO, a Josep M. ROVIRA I BELLOSO: *op. cit.*, p. 144).

és romàntic. De tota manera, un paral·lisme entre aquesta intenció missionera d'aleshores i el concepte teòric d'inculturació nostre, sí que hi és, ens permet l'ús metodològic, n'esclareix aspectes i també de retruc ens aporta una experiència històrica que relativitza aquesta inculturació que avui considerem la gran troballa.

UNA VISIÓ HISTÒRICA DEL SEGLE XIX

Per veure el segle XIX no ens cal una lliçó d'història acumuladora de dades i dates més o menys objectives per després dir que en elles visqueren els cristians. Pensem que la més objectiva manera de fer-ho, aquí, pot ser la de recordar els fets històrics que foren rellevants als ulls dels eclesiàstics i de tants altres que també miraven a través d'ells. Veure amb ulls clericals no era, evidentment, patrimoni exclusiu del poble creient senzill, també ho era d'una bona part de l'instruït i acabalat. Jaume Carrera i Pujal, per exemple, recorda que a finals de l'any 1870 al palau episcopal de Barcelona es reuniren representants de diversos estaments socials convocats pels canonges a fi d'organitzar actes amb motiu dels vint-i-cinc anys de pontificat de Pius IX. Doncs bé, entre la Junta organitzadora hi trobem: Josep Coll i Vehí, Josep Collaso i Gil, Lluís Desvalls, Manuel Duran i Bas, Trinitat de Fontcuberta, Manuel Girona, Claudio Lorenzale, Josep Oriol Mestres, Lluís Rigalt, Pau Milà i Fontanals, Josep Antoni Muntades, Francesc Rius i Taulet.¹³ I potser encara és més objectiva manera saber dir quina era la transparència de l'aire quan miraven els fets d'aquell temps.

Dues citacions poden servir-nos com els dos extrems d'un període en la història de la mentalitat del segle XIX.

Karl Marx, en un article escrit el 21 de novembre del 1864 –aleshores no es publicà i ens ha pervingut incomplet–, parlava d'Espanya i reproduïa aquestes paraules d'Evaristo San Miguel escrites el 1836: «El més gran error dels liberals va ser el de no tenir en compte el fet que la gran majoria de la nació era indiferent o hostil a les noves lleis [...]; la lesió dels interessos materials d'aquesta nombrosa classe [es refereix a la població rural] n'exacerbava la superstició, commoguda ja pel fet mateix de la venda del sagrat patrimoni de l'Església.» I Marx hi afegia:

---

13. V. Jaume CARRERA PUJAL: *Història política de Catalunya en el siglo XIX*, vol. V, Barcelona, Bosch, 1958, p. 504-505.

«D'acord amb la tradició espanyola, el partit revolucionari difícilment podia triomfar mentre ataqués la corona. Per imposar-se a Espanya, a la revolució mateixa li calia presentar-se com a auxiliar de la corona; la lluita entre les dues societats havia de prendre la forma d'una lluita entre interessos dinàstics contradictoris.»¹⁴

L'any 1906 escrivia Miquel dels Sants Oliver en un article al *Diario de Barcelona*: «La génesis del regionalismo en Cataluña y la parte más sólida y fecunda de su preparación en casi toda la segunda mitad del siglo XIX fue conservadora y monárquica por excelencia.»¹⁵

El text de Marx és quatre anys anterior a la Revolució de 1868. A posteriori les seves paraules ens semblen ben bé admonitòries de la vida i mort de «la Gloriosa». El text de n'Oliver és de 1906, l'any tantes vegades considerat la frontissa entre el segle XIX i el XX en el nostre món cultural. El contingut de tots dos es redueix a tres idees: la monarquia i la religió en l'un; en l'altre, la monarquia i la tradició, les quals, en síntesi, ens parlen de règim polític i de vida social, de la detentació del poder i del sentit de la vida; una societat regulada per l'autoritat d'un rei i un estil de vida conformat a les repeticions seculars d'una religió.

El país que naixia a la industrialització era encara un món majoritàriament de mentalitat rural. Els nuclis més urbans eren això, nuclis, i ja fa anys ho deia Vicens i Vives.¹⁶ La Catalunya industrial neix en temps de mentalitat pagesa i aquesta mentalitat, el rerefons més ver de la tradició rural, evoluciona molt, molt més lentament que els models de telers i de turbines. De més a més, la novetat industrial no distorba el record, que s'idealitza, de la vida terrassana i fins i tot coincideix en els aspectes d'oposició al món polític centralitzador i corrupte de l'estat espanyol.

En aquest sentit hi ha aquí, i en terres veïnes, detalls curiosos. El 1873 es publicava en versió castellana el següent llibret: *Félix o el joven labriego*, de Théodore H. Barrau, amb la següent consideració del traductor: «Hace ver y sentir en las bellas páginas de este modesto librito la feliz influencia que la agricultura ejerce sobre el espíritu humano, y de qué modo la vida campestre contribuye a moderar las pa-

---

14. Citació extreta del text editat per Jaume Torras a Karl MARX: «La intervenció a Espanya», *Recerques*, 6 (1976), p. 10-11.

15. Text que cita Gregori MIR: «Una polèmica sobre catolicisme i catalanisme», *Recerques*, 6 (1976), p. 96.

16. V. Jaume VICENS I VIVES: *Industrials i polítics (segle XIX)*, Barcelona, 1983, p. 111.

siones, purificar los sentimientos y fortificar el carácter del hombre.»¹⁷ A França, l'any següent, es feia obligatori l'ensenyament elemental de l'agricultura a les escoles primàries. A Itàlia, el 1880 Felici Garelli publicava *Il giovinetto campagnuolo* acompanyat d'aquest raonament justificatiu: «D'entrada l'observació quotidiana confirma la profunda veritat dels proverbis: *Tant val l'home, tant val la terra. L'home fa la terra, la terra fa l'home.* D'aquí, lògicament, s'ha d'argumentar que, creixent el valor moral i físic d'un home, s'acreix també el valor de la terra que conrea.»¹⁸ A Saragossa el 1888 editava treballs sobre agricultura el tinent coronel d'enginyers Honorato de Saleta, *Agricultura y Letras*, on podem llegir frases com aquesta: «Han reconocido los más ilustres hombres de Estado de todas las naciones que los pueblos agrícolas producen los hombres más fuertes y virtuosos, los más probos y amantes de su patria»,¹⁹ i altres de més abraçades, acompanyades de l'encomi papal que rebia a través d'una carta del Secretari d'Estat, el cardenal Jacobini.

Queda a banda el *Calendari del pagès*. L'edició de cada any acumula dada sobre dada i sentència sobre sentència. El de l'any 1866, per exemple: «La agricultura fixa y moralisa als pobles que a ella se dedican. No hi ha còdich de legislació o de moral, excepte la religió, que contingui tanta moralidad com un camp que's posseheix y se cultiva. L'arada trasant lo primer solch obrí los fonaments de la societat. No es solament lo blat lo que surt de la terra llaurada, es també una civilisació completa. [...] La riqueza, digui's lo que's vulgui, no es lo blanch de las civilisacions vigorosas. No hi ha mes que una riqueza certa y poderosa, la que alimenta molts homes; com no hi ha mes que una civilisació verdadera, la que fa als homes mes laboriosos, mes religiosos y mes ciutadans.» Text de Lamartine, un dels quinze aforismes rurals traduïts per Narcís Fages de Romà i publicats com a cloenda del volum.²⁰

---

17. Th. H. BARRAU: *Félix o el joven labriego. Leyenda escrita para uso de las escuelas de instrucción primaria*, versió castellana de D.F. López de Sancho, Barcelona, Tipografia Catòlica, 1873, p. VI-VII.

18. Felici GARELLI: *Il giovinetto campagnuolo. Prime nozioni di morale, di igiene e d'agricoltura per le scuole primarie rurali. I. Morale e igiene*, Torino, F. Casanova, 1880, p. V.

19. Honorato de SALETA: *Agricultura y Letras. Propaganda española. - II*, Zaragoza, Tipografía de Mariano Salas, 1888, p. 19.

20. *Calendari del pagès per l'any 1866, publicat per lo Institut Agrícola Català de Sant Isidro*, Barcelona. Estampa de Narcís Ramirez y Companyia, 1865, p. 115.

Són senyals, aquests llibres, de l'horitzó camperol en el món del segle passat. En ordre cronològic el primer fou imprès per la Tipografia Catòlica, el gran mitjà propagandístic de Fèlix Sardà i Salvany, i el darrer anava acompanyat de la carta laudatòria de la Santa Seu. I ara la malícia fa recordar que l'Església s'expandí per terres de pagesos i esdevingué un conjunt de parròquies regides pels fills de la mateixa gleva, fins entrat el nostre segle.

«La religió [...] constitueix un dels organitzadors i reguladors (ben sovint entre els més importants) de la vida quotidiana», ha escrit Agnes Heller.²¹

La religió com a realitat estructuradora de la vida diària és el record infantil de la immensa majoria de la gent del país, i és la recuperació d'aquest món allò que mou a tants, o a quasi tots, en una direcció d'acceptació o de rebut en arribar a l'edat adulta. Per a l'estament eclesiàstic inculturar la fe volia dir retornar al ritme de la vida regit per la religió en la mateixa proporció i ritme que ella desapareixia com a reguladora de la quotidianitat. La religió entesa com la «comunitat ideal on l'accent recau sobre els dos termes de l'expressió. És una comunitat en la mesura que integra, posseeix, una ordenació unitària de valors i produeix una "consciència del nosaltres"», en paraules de la mateixa A. Heller.²²

Tot i la mitja dotzena de frases que acabem d'escriure no és gens ni mica simple la qüestió, i molt menys tot allò que se'n deriva. Precisament la inquietud, inobjectivable de manera freda i precisa, provocada pel retrocés de la funció estructuradora de la religió, era per a molts creients i eclesiàstics de la segona meitat del segle XIX allò que els movia zelosament en el seu estil d'apostolat, des de l'integrista al contemporitzador.

No era ni és una qüestió simple en l'anàlisi de les societats d'arreu i sempre. La cultura dóna el llenguatge al fet religiós i aquest «li dóna el seu últim contingut».²³ O recordant, com ho fa Lluís Duch, les parau-

---

21. Agnes HELLER: *op. cit.*, p. 168. Traduïm a partir de l'edició castellana.

22. *Ibid.*, p. 160. Tan certa deu ser l'observació d'aquesta filosofa i tant deu ser-ho també la persistència d'un rerefons religiós en els homes del segle XIX, que fins i tot els membres de la Junta Suprema de Vigilància constituïda a Barcelona l'octubre de l'any 1841, en la proclamació adreçada als ciutadans convocant-los a l'aterrament de la Ciutadella, digueren o se'ls escapà una expressió prou significativa com aquesta en la versió francesa que hem llegit: «Les lumières du siècle, les vœux des habitants, l'intérêt de notre sainte cause, en faisaient une loi» (vegeu el text a A.-L. FERRER: «L'any 1831 i la "Renaixença"», dins *Miscel·lània Joan Gili*, Montserrat, PAM, 1988, p. 276).

23. R. PANIKKAR: *op. cit.*, p. 86.

les sovint repetides per Paul Tillich: «La religió és la substància de la cultura i la cultura és la forma de la religió.»²⁴ En quin sentit és la religió el contingut o la substància? Raimon Panikkar, en la línia de P. Tillich, ens diu que «cada cultura, implícitament o explícita, accepta una axiologia última basada sobre un *mite* del qual interpreta l'autèntic i específic sentit humà [...]. No hi ha cultura sense un conjunt de valors últims. I aquest és el que constitueix la columna de la religió».²⁵ És a dir, ser fornidora i reguladora dels valors socials bàsics. En més o menys grau allò que ha vehiculat la religió ha estat un model d'interpretació i valoració de la realitat; «organitza el sistema de valors, apetències, desigs i actuacions, tant individuals com col·lectives o socials», escriu Marià Corbí.²⁶

Aquí, en la segona meitat del segle XIX, creix la industrialització i arrela més i més el sistema de mercat capitalista: «El sistema de valors liberal de la primera industrialització s'aixopluga en l'antic sistema agràrio-autoritari reactualitzat per les monarquies absolutes. Amb freqüència allò que és econòmic i el que és polític tendeix a regir-se per principis liberals, mentre que la resta roman sota les normes de l'antic sistema de valors. Amb tot, aquest equilibri és inestable, perquè la indústria tendeix a eliminar de mica en mica les bases laborals que sostenen les restes de l'antic sistema de valors.»²⁷ I al centre d'aquesta inestabilitat creixent el més gran estructurador de valors, la religió, perd terreny.

Era un temps d'una profundíssima desestructuració de la qual encara no n'hem sortit, perquè convertia l'home en subjecte de necessitats, sotmès al progrés tècnic-científic constant, equiparat al diner –o força de treball– com a font primera de valoració, deslligat d'un tipus de relacions amb els seus semblants condicionades per les altres tres alteracions i, encara, tot plegat ha desembocat en una pregona pertorbació d'allò que crea l'estabilitat humana, la cultura, entesa com la capacitat simbòlica o significadora de l'home.²⁸

---

24. Vegeu la citació i altres variants del mateix pensament a Lluís DUCH: *Religió i món modern. Introducció a l'estudi dels fenòmens religiosos*, Montserrat, PAM, 1984, p. 117.

25. R. PANIKKAR: «Indic Christian Theology of Religious Pluralism from the Perspective of Interculturation», dins KUNCHERIA PATHIL CMI (ed.): *Religious Pluralism. An Indian Christian Perspective*, Delhi, ISPCK, 1991, p. 267-268.

26. Marià CORBÍ: *La religió que ve. La gran transformació de la religió en la societat científic-tècnica*, Barcelona, Claret, p. 99-100.

27. *Ibid.*, p. 47.

28. V. LI. DUCH: *op. cit.*, p. 271-283.

Al temps de la Renaixença el país passava de la mitologia a la racionalitat. O, com ho diu Marià Corbí: «Els valors en les societats regides per mitologies [...] no són valors per causa de la seva racionalitat, tot i que poden tenir racionalitat: valen perquè Déu ho ha establert així o perquè les accions d'èssers divins o gairebé divins els varen acreditar. No cal dir que aquests valors tenen una funció social; el seu prestigi, però, és sagrat.» A l'altre extrem: «La construcció racional, amb pretensió científica, de la ideologia, enclaustra els valors en la seva pura funció social, en una funció que podríem denominar purament immanent al nivell social i humà; els valors resten assimilats per la raó i la ciència. [...] Les ideologies legitimen els valors socials i els articulen mitjançant teories.»²⁹

En aquest món de profunda transformació i de renatxença que mirava un passat històrico-polític i cultural i que somiava la pròpia pervivència nacional culturalment i de mica en mica –era inevitable– també políticament, s'havia de refer la presència social del catolicisme.

Si alguna cosa hi ha d'indefugible en l'estudi de la Renaixença és el seu substrat monàrquico-tradicional; ho hem dit amb paraules de Miquel dels Sants Oliver. Si té un aspecte no negligible el trobem en el món carlí i anticarlí, integrista i antiintegrista. Això, parlant de la Renaixença en general. Si estudiem, però, l'estament eclesiàstic és necessari fer-ho del tot.³⁰

Un dels moments clau que serveix per entendre el lligam que durant el segle XIX es mantigué de cap a cap en amplíssimes capes socials entre religió, monarquia i la idea de tradició, va ser la guerra contra els exèrcits napoleònics. «Feren capgirar per complet l'estat polític i social dels territoris de l'Estat espanyol. Fins aleshores el principi religiós i l'ideal monàrquic, agermanats amb un ambient de pau i tranquil·litat, havien constituït [...] la modalitat normal de l'Estat. La invasió francesa provocà en el

---

29. M. CORBÍ: *op. cit.*, p. 65.

30. Una mostra treta d'una carta del bisbe d'Urgell al de Vic, de Casañas a Morgades, el 18 de gener de l'any 1883: «Finalment le diré que aquí, del primero al último de los sacerdotes, todos son tradicionalistas. Recuerde V. quién era el Sr. Caixal que estuvo aquí 28 años. Su antecesor, el Sr. Guardiola, era más firme todavía habiendo estado aquí 23 años; ni siquiera ordenaba los hijos de los liberales. Calcule pues V. cómo se ha formado el clero en 50 años. Y, por añadidura, casi todos los que yo he ordenado han necesitado dispensa de irregularidad *ex defectu lenitatis* por haber militado en las filas de D. Carlos.» (La transcrivim de Joan BONET I BALTÀ - Casimir MARTÍ I MARTÍ: *L'integritat a Catalunya. Les Grans Polèmiques: 1881-1888*, Barcelona, Vicens-Vives/Fundació Caixa de Barcelona. 1990, p. 177.)

poble un sentiment de defensa d'aquells ideals, el qual donà lloc a una lluita coratjosa per la fe dels avis, pel recobriment del territori envaït i espoliat, i fins per aquell rei covard i desagraït, que havia abdicat vergonyosament en mans de l'invasor», escriví Ferran de Sagarra i de Siscar.³¹ Aquí la majoria va creure que en les motxilles dels soldats hi entrava d'amagat l'ànima perversa de la Revolució Francesa.

A finals del 1810, després de la caiguda de Tortosa, el Capità General féu una proclama i la Junta de Vic l'acompanyà, en la còpia per als pobles de la comarca, amb un text de presentació on demana «la unió» de tots per ser útils a la terra i exhorta amb aquests mots: «Ánimo compatriotas: la Patria vivirá eternamente a despecho de los traidores. El patriotismo catalán es a toda prueba y el Dios de los Ejércitos no abandonará tan justa causa, siguiendo nosotros en hacer todo lo que podamos y reformando nuestras costumbres.»³²

Pàtria, religió i «nuestras costumbres». En elles d'alguna manera hi ha el que en diem la Tradició.

«L'home es troba constantment referit, per a bé i per a mal, a la tradició. Sense tradició no hi ha història; sense tradició i sense història no hi ha home, i a l'inrevés.»³³

Ara bé, Lluís Duch té consciència, i ens hi sumem, «que a casa nostra resulta molt problemàtic parlar de la “tradició”. En efecte, el pensament reaccionari, per un costat, tendeix a magnificar nostàlgicament determinades “tradicions nacionals” equiparant-les amb *la* tradició, mentre que, per l'altre, el pensament progressista intenta molt sovint partir de zero com si el passat, en determinades condicions, no tingués la possibilitat d'obrir-nos el present i el futur».³⁴

La Tradició va ser al llarg del segle XIX com una moneda, valuosa a les mans de gent moderada i reflexiva, o com una moneda falsa quan es convertia en el justificant de l'immobilisme mental i detonant de trabucs carlins.

I no penséssim pas que fem barreja de carlisme i Tradició. Ens limitem a dir que a Catalunya la Tradició, en la seva dimensió antiga i desitjada de furs i llibertats de la terra, l'abanderaren amb eufòria els carlins, i tan convençudament que confongueren la tradició política

---

31. Ferran de SAGARRA I DE SISCAR: *La Primera Guerra Carlina a Catalunya*, vol. I, Barcelona, Barcino, 1935, p. 15.

32. Text que reporta M. FURRIOLS: «La Junta Corregimental de Vich en la Guerra de la Independència», *Ausa*, XII (1955), p. 77.

33. Lluís DUCH: *op. cit.*, p. 124.

34. *Ibid.*, p. 123, nota 111.

amb la religiosa i amb la costumista i amb quasi tot. J. Carrera i Pujal fa notar que entre alguns carlins no s'havia oblidat pas la qüestió dels furs i recorda Jacint de Macià que en parlà en una sèrie d'articles i pels quals sabem que el bisbe d'Urgell, Josep Caixal i Estradé, home coneixedor del pretendent Carles, no confià pas mai recuperar-los «porque hay empeño en aplastar a Cataluña y nada podemos esperar de los que no saben respetar los fueros del país que les sustenta. [...] Los aires de Castilla han sido siempre dañosos a la tierra catalana y vencidos o vencedores en la actual contienda, siempre seremos víctimas de los que desde Madrid nos mandan, hasta que Dios se apiade de nosotros por los medios que crea convenientes la divina sabiduría».³⁵ Les promeses de retorn dels furs el juliol del 1872 eren per animar els carlins catalans que ben mirat, pensava el pretendent, no lluitaven per la seva persona –hom sabia, evidentment, que era un Borbó– sinó per la Religió i els Furs,³⁶ o, dit altrament, per la Religió i la Tradició. De fet, part del desencís carlí vingué d'aquella quasi de broma Diputació General de Catalunya que no durà ni un any, desencís que obertament confessà més tard qui s'havia presentat com a candidat de la Comunió Tradicionalista per Vic, Francesc Romaní i Puigdengoles.³⁷

El sentiment donava aquí, com en tantes coses, l'última paraula a uns i a altres, fins al punt que més sentiment i passió que no pas reflexió i serenitat és el que trobem a l'origen de l'integrisme catòlic, el qual vingué a coll-i-bè del carlisme intransigent. Els caps de brot eclesiàstics de l'integrisme provenien de les files carlines, i els més preeminents dels moderats, també.

Hi hagué anys de més apropament i altres de clar distanciament entre el grup que provenia del partit moderat espanyol, i que ben aviat fou conegut com el dels «neo-catòlics», i els carlins; l'acté final fou el naixement de l'integrisme, fill dels dos arran de la ratificació que Isabel II féu del decret del govern que reconeixia l'Estat italià el juliol de l'any 1865. Els neo-catòlics s'abraçaren amb els carlins i fou el principi del gran conflicte, ja irreversible des del 1871. Precisament en un text d'aquest any s'hi poden llegir les paraules ben clares i definitives. *La Convicció. Periódico Monárquico*, fundat i dirigit per Lluís M. de Llauder, responia al *Diario de Barcelona* que havia parlat dels neo-catòlics admesos a les files carlines; en la resposta, doncs, tractava el

---

35. Citació extreta de Jaume CARRERA PUJAL: *op. cit.*, p. 257.

36. *Ibid.*, p. 256.

37. *Ibid.*, p. 263.

«Brusi» de liberal i li deia «este es especialmente el mayor elogio que se puede hacer de nuestra causa», perquè l'amplitud de mires del pretendent Carles VII admet amb ell «a todos los españoles que abran los ojos á la luz de la verdad».³⁸ La fusió dels neos i dels carlins feia néixer els qui es consideraren «poseïdors de la veritat».³⁹

Acabem aquest punt expressant el que considerem el nucli més important de tot l'afer de l'integrisme, la qüestió teològica subjacent: creure que el missatge de salvació que l'Església ha d'expandir depèn del poder.

---

38. Comentari anònim, *La Convicción*, 502 (7-XI-1871), p. 6.883.

39. Molts i diversos són els documents que addueixen Joan Bonet i Casimir Martí, Begoña Urigüen, Domingo Benavides Gómez i altres. N'hi ha uns quants, tanmateix, que ens semblen dels més reveladors per a la nostra exposició, que sols pretén ser un marc que contingui el món d'aquell temps. Són les cartes-qüestionari del metropolità de Tarragona Benet Vilamitjana, del bisbe de Barcelona Josep M. Urquinaona, la del superior general dels claretians P. Josep Xifré i la de Mn. José Salamero del bisbat de Madrid, a l'enquesta demanada pel nunci Rampolla el febrer de 1883. Després de llegides ja no es pot dir que els integristes mantiguessin només diferències d'estratègia pastoral. L'edició d'aquests textos forma part de l'apèndix al treball de Vicente CARCEL ORTÍN: «Los obispos españoles y la división de los católicos. La encuesta del nuncio Rampolla», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 55-56 (1982-1983), p. 45-60, 72-86.

LA FE CRISTIANA

Cal que tinguem cura de no projectar les distincions assolides aquests darrers anys en els conceptes de fe i de religió. Distincions terminològiques, però també conceptuals aclarides i aprofundides des de la filosofia, la teologia, la psicologia i la sociologia.

Com J.M. Rovira Bellosó,⁴⁰ comencem amb una referència conciliar: «homo se totum libere Deo committit; l'home es dona tot sencer lliurement a Déu» (*Dei Verbum*, 5). Aquesta definició de fe, Josep Perrarnau, en comentar-la l'any següent a la promulgació de la *Dei Verbum*, feia notar que era una resposta a la voluntat de subratllar la dimensió més bíblica i sobretot més personalista del concepte teològic de fe: un acte ben humà d'adhesió a un altre, Déu.⁴¹ Un acte que tot i partir de Déu pressuposa l'obertura humana, com ho afirma la teologia antropològica del nostre segle quan interpreta l'home com l'ésser que cerca, per naturalesa, la transcendència: l'home s'experimenta a si mateix com la possibilitat infinita, en paraules de Karl Rahner.⁴²

Lliurar-se, doncs, a Déu esdevé el contingut de l'acte de fe, que és, necessàriament, un contingut simbòlic. Així, Déu, de manera simbòlica omple l'*obertura existencial vers la transcendència*, o, si aquest darrer concepte sembla massa carregat de matisos, més simplement com a *obertura existencial*, ha escrit, per a «descriure» la fe, Raimon Panikkar.⁴³

A partir del contingut nuclear d'una fe diversos i molts solen ser els continguts que constitueixen el corpus o credo de creences, les quals, en l'últim terme de la seva expressió, esdevenen valors que des de l'horitzó del demà possible i definitiu es converteixen en estructu-

40. V. Josep M. ROVIRA I BELLOSÓ: *op. cit.*, p. 12-18.

41. V. *Constitució dogmàtica sobre la revelació divina*, Castelló de la Plana, Butlletí Oficial Eclesiàstic del Bisbat de Sogorb-Castelló, 1966, p. 46.

42. Karl RAHNER: *Curso fundamental sobre la fe*, Barcelona, Herder, 1979, p. 51.

43. Raymond PANIKKAR: «La foi dimension constitutive de l'homme», dins Enrico CASTELLI: *Mythe et foi*, París, Aubier, [s.a.], p. 35-36.

res conceptuals, però també, a la menuda, en costums –moral–, en un estil de vida, en allò que és d'alguna manera quotidià. En concrecions que es manifesten «d'acord amb l'arca cultural d'on brollen», en encertada expressió de J. M. Rovira Belloso tot sintetitzant un text conciliar.⁴⁴

En un primer pas, «la consciència humana experimenta la realitat del món com si tingués, per la seva mateixa naturalesa, per la seva contingència i facticitat, una relació *variable* amb l'home: el *món* no és solament un *fet*, és essencialment un *fet valorable*.»⁴⁵

En un segon pas, cal també valorar aquest món des de la perspectiva del demà possible, és a dir, instituir uns valors que apropin al que serà el valor definitiu: el no-res o la plenitud. Des d'aquesta posició neix la fe com a decisió lliure personal, i en neix la religió com l'expressió cultural d'aquesta fe.

Un tercer pas ens porta a dir, per tant, que tota religió «és una representació col·lectiva fonamentada en la *dependència de l'home (de la humanitat) del transcendent*»,⁴⁶ això és, de la realitat que constitueix l'horitzó final, anomenat Déu en mil llengües i amb mil idees diferents.

El quart pas no pot ser altre que entendre, perquè és així, la religió constituïda com «l'organització social de les experiències de la transcendència».⁴⁷

Doncs bé, just en aquest punt, la fe que s'explicita en el llenguatge religiós de cada cultura pot, també, experimentar-se com a no existent. N'han restat uns símbols, però mil circumstàncies els han convertit en llenguatge mut, buit de significació i de valor, tot i que com a elements culturals de cohesió puguin perviure i fins i tot funcionar. Es pot donar i es dona aquest fet: «La Cristiandat occidental [...], des del punt de vista d'un historiador o d'un antropòleg, no pot ser anomenada altra cosa que cristiana, però [...] és una cristiandat que ha deixat de professar la fe.»⁴⁸ Allò que en resta avui són romanalles de simbologia i de valors cristians, poca cosa més.

Quan a Catalunya arribava la industrialització s'iniciava aquest di-

---

44. *Op. cit.*, p. 16. El text conciliar és el núm. 22 del decret *Ad gentes*, sobre l'activitat missionera de l'Església.

45. Lesli DEWART: *Los fundamentos de la fe*, Barcelona, Laia, 1969, p. 186.

46. Agnes HELLER: *op. cit.*, p. 161.

47. Thomas LUCKMANN: «Sobre la funció de la religió», *Revista de Catalunya*, 14 (desembre 1987), p. 23.

48. Leslie DEWART: *op. cit.*, p. 79.

vorci: la població desplaçada del món rural a l'urbà començà a perdre la religiositat que s'expressava a través d'una cultura agrària; començava a néixer vivencialment en el poble la modernitat en el sentit de pèrdua d'un llenguatge religiós. És a dir: aquella religió era menys una vivència, esdevenia més una convenció.

En aquell món, els eclesiàstics feien un discurs que podríem anomenar de sociologia religiosa en la mesura que maldaven per mantenir, recuperar i actualitzar el món religiós d'una etapa històrica, just quan iniciava la seva devallada. Alçaven un discurs de paraules i de símbols fonamentalment afectius, és a dir, d'estructura sentimental a fi de mantenir, recuperar i actualitzar una religiositat, el complex simbòlic i axiològic d'una religió. I remarcuem l'aspecte axiològic perquè «les representacions col·lectives religioses [...] xopen *tot el comportament* dels individus normals de les societats de classe».⁴⁹

La fe en l'obra de Jaume Collell, per exemple, avui per avui, ens dóna la sensació de reduir-se molt a les funcions socials estructuradores de tota religió. Ella és el pressupòsit, la font generadora d'una religió i se la suposa, sí, però sense envoltar-la de cap indagació o sospita epistemològica. El fonament de l'ordre i de la pau veritables és «la perpetuació inmutable de la doctrina catòlica», diu.⁵⁰ De manera primària, ell parla des d'una molt delimitada estructura religiosa. No volem dir que li manqués, a ell i a d'altres, la fe, ni que en ella i des d'ella no pensés; però, a distància, una mirada crítica ens fa veure que una cosa és l'anunci de l'evangeli i una altra la defensa de l'Església. Aquell desvetlla la fe, «ex auditu» (Rm 10,17); aquesta reforça una estructura social «ex statu potentiae». Les dues coses no són ni eren contradictòries, però sí que quan preval la defensa de l'estructura social eclesiàstica, encara que sigui per presentar-la com el millor model de la societat sencera, la fe, i sobretot el seu nucli més profètic, es dilueix.

Quan es creu honestament –i cal no oblidar pas aquest adjectiu– que la veritat és a Roma i que des de Roma s'expandeix a través de l'autoritat, el discurs que en resultarà conceptualment i fins i tot vivencialment serà més proper a un *Syllabus* que a la carta de sant Pau als Romans, la carta magna de la fe, com algú ha dit.⁵¹

---

49. Agnes HELLER: *op. cit.*, p. 163.

50. J. COLLELL: *La revolució y les antigualles*, [Barcelona, Catòlica], 1872, p. 56.

51. Vegeu-ne, per exemple, el valor en les breus paraules introductòries de Màrius Sala a l'edició de la Fundació Bíblica Catalana de 1968, p. 2.048.

4
LA CATALANITAT

Què diu a Jaume Collell aquest concepte?

Un parell de textos allunyats en el temps ens ho faran veure. El primer es troba en el llibret *La revolució i les antigualles*. La pregunta central que s'hi formula és aquesta: «¿La nova y flamant constitució de la societat enterament revolucionada, podrà satisfer les aspiracions naturals del individu, y donarà fonament ferm y segur a les diferents associacions de persones, desde la primera col·lectivitat essencial que és la família fins a la darrera que són les nacionalitats? En una paraula ¿pot existir la societat amb l'idea revolucionària posada en pràctica?»⁵²

Nacionalitat? Sí, i existeix quan una societat pot assentar-se en «la conservació RACIONAL [sic] dels principis polítics peculiars de cada nació, que tenen la força de la sanció històrica y no s'oposen per altra part a les condicions novament creades per la marxa del temps».⁵³ L'any 1899 ho redeia perquè ja era hora de «recobrar nuestra personalidad que después de tantos años de centralización y de mezquino jacobinismo revive gallarda y perfectamente caracterizada por el espíritu histórico, por el sentido jurídico, por el cultivo de la lengua y por otras cualidades etnográficas; sin mengua ni menoscabo, antes al contrario, con lustre y provecho de la unidad de la patria española».⁵⁴ El fet de pensar en Espanya com a nació més àmplia, no invalida el contingut nacional de Catalunya, que, si de fet és diferent, vol dir que és una nació diferent: «va de la família al pueblo, y del pueblo á la nación independientemente constituída y libremente gobernada», afegeix en el mateix text. És cert que Collell no acabà mai de perfilar com es poden conjuminar dues societats o pobles que d'acord amb la definició són

---

52. J. COLLELL: *op. cit.*, p. 38.

53. *Ibid.*, p. 56.

54. J. COLLELL: *Por la patria*, Gerona, Imprenta y Librería de Paciano Torres, 1899, p. 26.

diferents, com tampoc precisà fins a quin punt poden o no poden ser compatibles amb una estructura superior, la que anomenem estat, però el cert és que tenia clara consciència de les diferències fonamentals que constitueixen el poble català respecte dels altres. En aquest sentit, la famosa quarteta premiada en els Jocs Florals de 1888:

«No captem el dret de viure,
dret que no es compra ni es ven;
poble que mereix ser lliure,
si no li donen s'ho pren.»

No és un programa independentista, però pot ser-ne la guspira i, si més no, des d'aquell dia els militars espanyols i la més alta meseta –diquem-ho així– el sentenciaren: «Desde aquellas pedreas contra los que representan [...] la unidad española, [...] desde aquellos discursos de canónigos como Collell [...]. Hay que obrar con dureza. No es posible tolerar que se aliente consciente o inconscientemente el separatismo. El regionalismo es el paso para llegar al catalanismo como éste es la antesala del separatismo.»⁵⁵

Quina era la seva nacionalitat-nació, i amb ell la d'altres?

És la d'un espai ben definit culturalment i política. El primer, els Països Catalans, amb mot d'avui; el segon, el Principat. De prosa, i versos, explícita sobre aquests dos punts, en té molta. Però més que no pas amb la lletra impresa ho explicitava amb gestos. Recordem-ne algun relacionat amb la restauració de la basílica de Ripoll. L'estiu del 1887 Collell posà en relació l'escultor de Sallagosa –poble de la Cerdanya francesa– Alexandre Josep Oliva i el bisbe Morgades per si seria possible que en el restaurat monestir «hi poguem més tard admirar alguna obra del celebrat escultor, que és un català de rassa».⁵⁶ I quan arribà la festa de la reconsagració Collell intentà que a l'acte hi fossin presents tots els Països Catalans. El mes de febrer d'aquell 1893 escrivia a Teodor Llorente: «La *senyera* valenciana no puede faltar, y V. es quien debe trabajar la cosa de modo que el Ayuntamiento vaya allí en forma solemne al lado del de Barcelona, que ostentará el pendón de Santa Eulàlia. Prepare V. el terreno de modo que al oficiar mi Señor Obispo á

---

55. Text del periòdic militar *La Correspondencia Militar* del 27 d'abril de 1907, reproduït a Josep M. SOLÉ I SABATÉ · JOAN VILLAROYA I FONT: *L'exèrcit a Catalunya (1898-1936). La premsa militar espanyola i el fet català*, Badalona, Llibres de l'Índex, 1990, p. 80.

56. V. «Crònica del Principat», *La Veu del Montserrat*, 38 (17-IX-1887).

esa Corporación tengamos seguro el sí.»⁵⁷ El 27 de l'anterior desembre ja havia escrit a Josep M. Cirera de Mallorca perquè es treballés «la vinduda de Comissions respectables de les Balears».⁵⁸

Cada poble té el seu «sentit jurídic» o, com escriví l'any 1872, els seus «principis polítichs peculiars». Afirmar que per a Collell no hi ha altre fonament, bàsic al costat de la llengua, que la tradició jurídica, és dir la més justa veritat. «Les institucions jurídicas que portan la doble consagració de la rahó filosòfica y de la rahó històrica, y que per tant són l'element vital, lo principi constitutiu de la societat catalana.»⁵⁹ I fins i tot l'anteposava a la llengua: «En va ens afanyarem per fer amar dels propis la materna llengua y respectar dels estranys la nostra renaxent literatura; en va treballarem per mantenir sencer nostre caràcter y oposar-nos a la invasió forastera; en va cantarem la nostra passada grandesa y farem hymnes a un pervenir il·lusori; estèril, en una paraula, serà lo en bona hora iniciat moviment de restauració catalana, si tot cantant y contemplant la verdor de les rames que encara broten gerdes del vell arbre de nostra tradició, dexem que caigüe la destralt d'una llegislació revolucionària al peu mateix de la reveída soca. [...] L'últim colp [la derogació del dret propi] que seria la mort civil de Catalunya.»⁶⁰

A les paraules de l'any 1878 i 1886 sumem-hi ara les més simbòliques d'una esquela que *La Veu del Montserrat* publicà a la primera plana quan fou aprovat a les Corts de Madrid el nou codi unificat:

«En 1714 lo despotisme d'un rei botxí va robar a Catalunya ses llibertats polítiques. En 1889 lo despotisme d'un Parlament li acaba d'arrancar les llibertats civils.

«A Vós, Déu protector dels pobles oprimits; a Vós, que volguéreu fossin un jorn fetes trossos les cadenes de Suïssa, de Grècia, de Bèlgica i d'Hongria; a Vós, defenedor de la Irlanda i desvetllador de l'Escòcia, a Vós ofereix Catalunya les amargors del calze que els amos d'enllà de l'Ebro li fan apurar.

«Que el sacrifici que fem avui en contenir-nos davant l'injust i sagnant afront, nos serveixi de mèrit perquè vostra santa Providència empenyi per camins de bonança la causa del regionalisme, que és la causa de la redempció de la pàtria catalana.»⁶¹

---

57. Carta del 2 de febrer de 1893, *Epistolari Llorente, vol. I, Cartes llevantines (1861-1900)*. Barcelona, Biblioteca Balmes, 1928, p. 243.

58. D'una carta del 27 de desembre de 1892, segons les fitxes de Josep M. de Casaberta a la Biblioteca de Catalunya.

59. J. COLLELL: «¿És hora encara?», I, *La Veu del Montserrat*, 42 (10-X-1886).

60. J. COLLELL: «Alerta», *La Veu del Montserrat*, 28 (10-VIII-1878).

61. *La Veu del Montserrat*, 18 (4-V-1889).

Passats dos mesos era derogat l'article 15 i s'obtenia una victòria, etc., etc. Això va ser la història, però la pregunta ens la fem així: tot i que aquest text funerari parla de «regionalisme», el seu redactor ens fa tot l'afecte que somia amb molt més, que desitja molt més, fent referència a uns ben variats països europeus. ¿És, doncs, innocent el seu llenguatge, o és aquell que «alienta inconscientement el separatisme», com li retrauran els militars?

El Dret de Catalunya era per a ell fonamental i de bona hora es relacionà amb Duran i Bas com a home de lleis, però també com a home que entenia les lleis de la terra des d'una òptica molt definida. «Son estas dos instituciones [la familia y la propiedad] las piedras angulares de la sociedad privada. Nacidas con el hombre, se han perpetuado a través de los tiempos y en medio de la variedad de las civilizaciones, sus transformaciones, al llenar la historia, han puesto de relieve los elementos esenciales y permanentes; y las sociedades al progresar á su amparo y encontrar reposo á su sombra, han atestiguado, con el testimonio unánime de las generaciones, la necesidad de su existencia como base de su organización. Todo el discurso de Permanyer se dirige á demostrar, con el doble auxilio de la filosofía y de la historia, que las modernas escuelas socialistas repugnan al buen sentido y entrañan el espíritu de utopía; que la Autoridad y el Derecho, la familia y la propiedad son las únicas y eternas bases de toda sociedad y todo orden en la esfera de lo humano y, como obra de Dios, imperecederas.»⁶²

No és gens estrany doncs, que Collell l'any 1886 –el text anterior és del 1870– es dirigís a Duran i Bas des de *La Veu del Montserrat* en set articles intitulats «¿Es hora encara? Consulta endreçada al Sr. D. Manuel Duran y Bas», amb aquestes preguntes: «¿Què'n pensa, donchs, vostè del Catalanisme? [...] ¿No li sembla que ha arribat l'hora de concretar lo pensament y formular, sens equívocs ni vaguetats, lo programa del Catalanisme? [...] ¿No li apar que és cosa providencial aqueix moviment de renaxensa que ve comprés y definit ab lo nom de Catalanisme? Y ¿no li sembla que ja és hora de que s'allisten y prenguen part en la campanya lo major nombre possible de catalans y especialment aquells que per sa posició, o per son caràcter, o per son talent han de influir en la marxa de la cosa pública?»⁶³

I Duran i Bas contestà en les mateixes planes de *La Veu del*

---

62. Manuel DURAN Y BAS: *Noticia de la vida y escritos del Excmo. Sr. D. Francisco Permanyer y Tuyet*, Barcelona, Imprenta del Diario de Barcelona, 1870, p. 25.

63. J. COLLELL: «¿Es hora encara?», I, *La Veu del Montserrat*, 42 (10-X-1886).

Montserrat en el to esperat: «Tinch dret a dir quins ideals se inclouen, en mon concepte, y respecto el dels demés, en la hermosa paraula Pàtria; y com sé que no estich sol, sinó molt ben acompanyat, al afirmar que l'element moral és superior al element històric; que l'esperit nacional sols dóna formas especials a aquell element al desenrotllar-se en cada poble; que las formas nacionals dels organismes jurídichs, polítichs, etc., no destruhexen, sinó que amotllan de particular manera los principis fundamentals y eterns del ordre social, los quals, empleant la frase de Savigny, cada poble realisa històricament; y com a Catalunya ha sigut eminentment cristià l'esperit que informa totas sas institucions, no escriuria la veritat com la capeix mon enteniment si no digués que és l'antich esperit de Catalunya el que deu vivificar los organismes que s'han de conservar y aquells que es poden restablir.»⁶⁴

---

64. Manuel DURAN Y BAS: «Resposta á la consulta del Sr. D. Jaume Collell, Pbre.», *La Veu del Montserrat*, 3 (15-I-1887).

UNA TASCA APOLOGÈTICA I UNA REFLEXIÓ

Si tenim, doncs, la fe i la catalanitat, ¿com transmetrem aquella i configurarem aquesta? Senzillament: serem apologistes de la religió catòlica i, a la vegada, serem els estrategues d'una autonomia per a Catalunya.

L'Europa que havia arribat al segle XIX tenia per imatge de l'home l'home cristià, però l'aparició de la *crítica*, que qüestiona tota la realitat, al llarg del segle passat canvià radicalment la visió de l'home i de la història, com fa notar, entre molts, Karl Löwith.⁶⁵ Davant d'aquesta realitat calia mostrar la superioritat del cristianisme com a força civilitzadora, com l'única veritat i autoritat garants de la història humana del present i per al futur. A la veïna França ben aviat es féu sentir aquesta necessitat demostrativa i Louis de Bonald volgué bastir «en un esperit d'ordre i d'unitat, un sistema on Veritat, Tradició i Autoritat fossin associats d'una manera indissoluble».⁶⁶ Es tractava d'un programa que anava més enllà de la predicació de sempre i que Lacordaire exemplificà pla bé en les seves conferències de Notre-Dame: volia «fer entrar» Déu en la societat moderna.⁶⁷ També Joseph de Maistre i altres, tots a la seva manera. I a la veïna Espanya Donoso Cortés. Cert que hi ha quasi un abim entre Donoso Cortés i Lacordaire, per exemple, però allò que els era comú radicava en la nova manera de predicar tot oferint un nou camí d'accés a la fe i a l'Església o bé defensant-les de tota crítica; un nou camí per a la comprensió de Déu o bé per perpetuar la seva imatge més tradicional. Era l'hora de l'apologètica.

I Collell formà part d'aquest món d'apologistes. La seva, però, es

---

65. V. KARL LÖWITH: *De Hegel a Nietzsche. La quiebra revolucionaria del pensamiento en el siglo XIX. Marx y Kierkegaard*, Buenos Aires, Sudamericana, 1974, p. 451 ss.

66. EVANGELISTA VILANOVA: *Història de la teologia cristiana, vol. III. Segles XVIII, XIX i XX*, Barcelona, Herder, 1989, p. 299.

67. *Ibid.*, p. 307.

limità a una apologètica social. Volem dir que va escriure poc per fer més entenedora la doctrina cristiana; ho va fer més per defensar l'Església i molt més per fer creure que la societat només podia ser autèntica, ordenada i pacificada si es deixava guiar per la doctrina social de l'Església. Les seves paraules programàtiques de l'any 1879, i que mantingué sempre més, són les següents:

«La Iglésia [...] en mitj del trontoll y capbussament dels pobles va refent sa unitat; los pobles, donchs, si volen refer la sua y conjurar los perills d'una disgregació aniquiladora, és menester que identifiquen sa causa ab la causa de la Iglésia, y que enllaçen estretament sa unitat nacional ab la unitat potent de la Iglésia, fora d'eixes condicions *in vanum laboraverunt*. [...]

«*Instaurare omnia in Christo*, aquesta ha de ser la aspiració alta, transcendental [...]. Ab ella, tot s'ennobleix, tot se sublima; la literatura s'eleva, brollant ses inspiracions del pur manantial de una idealitat de casta bellesa; les costums se vigorisan ab les prescripcions d'una moral divina, y les relacions socials y les mateixes institucions polítiques, en fi, tot l'organisme de la vida pública, pren una consistència robusta y funciona ab tot l'esplet d'una sanitat vigorosa.»⁶⁸

Aquest prou explícit pensament apologètic social està inspirat en Balmes i s'afermà en ell amb les encícliques de Lleó XIII; tinguem present el seu discurs en el Cuarto Congreso Católico celebrat a Tarragona el 1894: *Impulso dado por el Doctor D. Jaime Balmes á los modernos estudios de sociología*.

Ara bé, i més important encara, aquest prou explícit pensament apologètic social té per finalitat Catalunya. Rellegim les seves paraules, però senceres: «*Instaurare omnia in Christo*, aquesta ha de ser la aspiració alta, transcendental del Catalanisme.»

Arribats aquí la pregunta ja és inevitable.

Instaurar-ho tot en Crist és la finalitat o el mitjà? Tot ho subordinarem a la fe de Crist o bé a una religiositat cristiana –des de la fe, suposada– com el camí per on ha d'anar el catalanisme; i, per tant, la religió catòlica esdevé mitjà per assolir el terme: Catalunya.

Expressat d'una altra manera. Es conta que un bon dia el bisbe Torras i Bages digué que «Catalunya serà cristiana o no serà», però enlloc no s'ha trobat, sembla, aquesta sentència. Doncs bé, l'any 1879 Jaume

---

68. J. COLLELL: «Catalanisme. Lo que es y lo que deuria ser», dins *Certamen Catalanista de la Joventut Catòlica de Barcelona. Any primer*, Barcelona, 1879, p. 153 154 i 155

Collell va escriure: «Exa terra que, o serà catòlica, o no serà res.»⁶⁹

Per tant: si només existeix la fe en la mesura que s'expressa –en el sentit ampli del mot– a través del llenguatge religiós que té cada cultura –heretant-lo i enriquint-lo–, i si Collell assegurava que Catalunya seria o no seria gràcies a la religió catòlica, la pregunta es formula així: ell lluitava per Catalunya com a condició de pervivència del catolicisme, o a la inversa? És que la cultura espanyola no era també catòlica, és que no garantia la fe la religiositat de la cultura castellana? Si la resposta és negativa, el nostre dubte és raonat: Catalunya com a mitjà per al catolicisme. Si no és així, el catolicisme passa a ser un mitjà per mantenir Catalunya.

Més, encara: ¿la fe com a principi generador d'unes creences i d'uns valors que són traduïts en fórmules de fe i en conducta o estil de vida, és allò que cal salvar de la modernitat revolucionària o bé és això altre, el que cal salvar: un estil de vida dita tradicional de la terra, valors creats des d'una fe cristiana, però que, de fet, a peu pla, són uns sistemes de cohesió social que assegurin la continuïtat del poble que s'hi manté fidel? Si fins al dia d'avui valors com la propietat i el sistema hereditari de l'hereu, la família patriarcal i el treball com a font bàsica de riquesa, les festes majors i gremials com el moment que té l'Església per recordar unes determinades normes de comportament social, etc.; si tot això ha constituït d'alguna manera la tradició catalana, la seva desaparició a mans del liberalisme i de tota la modernitat potser suposarà la desaparició de Catalunya. Per tant, continuem predicant un sistema de valors catòlic, no fos cas que Catalunya deixés de ser, o fos d'una altra manera, si més no.

Repetim la pregunta, amb una altra variació: què és en funció de què?

Collell, i gran part de l'Església catalana del segle XIX, ¿inculturava la fe o bé revitalitzava una ideologia amb finalitat sociopolíticohistòricocultural? Amb més precisió: ¿acollien aquells eclesiàstics l'evolució cultural del segle XIX a través del nou llenguatge i dels nous valors culturals? Si no ho feien, si no podien o no sabien expressar el nucli de la fe en la nova cultura naixent, no la inculturaven. Es limitaven a predicar un sistema ideològic, diem nosaltres, encara que ells, aleshores, en la seva consciència creguessin que predicaven una fe.

I si avui l'Església no fa, aquí com a cada racó de món, l'assumpció dels nous, dels sempre canviants llenguatges de les cultures per poder a través d'ells anunciar la fe en Crist, és que, ho sàpiga o no, es

---

69. J. COLLELL: «La montanya de Maria», II, *La Veu del Montserrat*, 32 (20-IX-1879).

limita a fer un discurs purament ideològic, conservador o revolucionari, tant se val, emparant-se de la part del llenguatge religiós que té tota cultura.

Dit amb un exemple de darrera hora: l'Església anglicana, en admetre la dona al presbiterat, ¿s'expressa amb un valor cultural del nostre temps tot assumint-lo i, per tant, actua només ideològicament, o en el fet hi significa també un nucli de llibertat de la fe? L'Església romana, en oposar-se a la mateixa assumpció, ¿es nega a acceptar un valor cultural del nostre temps, purament ideològic, o bé es nega a expressar-hi el nucli alliberador de la fe, que no fa distinció de sexes? Si es tracta d'una decisió cultural al marge de la fe, és evident que haurem de preguntar-nos si és aquest un valor negatiu de la cultura contemporània en el qual la fe no pot expressar-se. Però si és un valor cultural positiu, el pas anglicà pot ser vist com una inculturació real. ¿O l'Església romana dirà que els germans anglicans han traït la fe perquè s'han convertit a la cultura de l'alliberació de la dona? Etc.

L'estudi de l'estratègia de Jaume Collell ens posa sobre la taula la seriosa qüestió d'haver de destriar fins on arriba un món fet de signes i de valors religiosos arrelats en una fe, i per tant també crítics amb la resta de la cultura on s'expressen, i un món fet de signes i de valors ideològics que usa o abusa de la dimensió religiosa que té tota cultura.

No ens és pas lícit de pledejar amb els eclesiàstics del segle passat des de les nostres categories mentals, des del nostre punt de vista, però, si més no, ens és possible de reflexionar a partir d'aquells fets històrics i convèncer-nos de la gran tasca que és la inculturació de la fe.

La reflexió històrica potser ens permetrà d'entendre les paraules de Raimon Panikkar: «La inculturació significa, doncs, la transformació interna del cristianisme per l'aparició d'una nova consciència cultural, el reconeixement que el fet cristià ho és de la cristiandat [christian-ness] i no pas del cristianisme. La cristiandat és un llevat en el món i no una religió particular, és una de les diverses llavors vivents de la tradició humana i no pas un particular sistema doctrinal obert i flexible», la qual cosa, evidentment, no elimina la creença que en aquesta llavor hi ha «l'autèntica perfecció de l'ésser humà, d'alguna cosa que ha estat aquí com un motor d'energia interior i una llum exterior atraient d'ençà del començament del món».⁷⁰

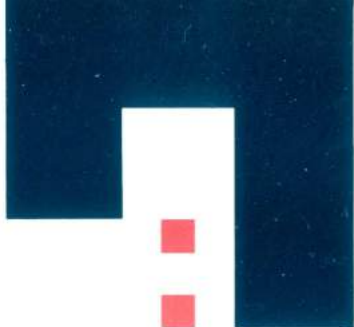
---

70. R. PANIKKAR: «Indian Christian Theology of Religious Pluralism from the Perspective of Interculturation», *op. cit.*, p. 291.

Aquestes afirmacions, d'altra banda, res no lleven, ans al contrari, respecte del valor cultural català de les accions i paraules d'aquells cristians, eclesiàstics o laics, de la Renaixença. Fins i tot, potser és l'hora de reconèixer-ne tot el que de positiu aportaren com a animadors culturals, en pla d'igualtat amb tants d'altres que com ells feren i referen i inventaren cultura catalana des de la seva ideologia. Allò que culturalment compta, a la llarga, és el gruix simbòlic i axiològic que tothom aporta al seu temps. La personal posició ideològica no ens pot privar d'acceptar d'uns i d'altres, de tothom, el fet consumat, aquest: la nostra cultura present és el fruit de la que tots els predecessors van fer i ens emmena a continuar-la.

I com que tota cultura també es fonamenta en un gruix de sentiment, haurem de dir una vegada per sempre que aquells cristians predicaren una ideologia i fomentaren a la vegada un sentiment de caire religiós per donar un sentit a Catalunya. Poc inculturaven la fe ni foren gaire crítics –o gens– des de la fe enfront dels valors realment negatius del passat que recuperaven ni del present que s'imposava i, de més a més, rebutjant els nous que eren positius. Però malgrat tot, els cristians d'avui els podem veure com a cristians d'ahir. I aquesta mirada ens permet de fer una reflexió i fins ens dóna una lliçó.

FUNDACIÓ JOAN MARAGALL
CRISTIANISME I CULTURA

Editorial Claret

